

מראי מקומות בסוגיות ארץ ישראל

מסכת כתובות קי - קיב

לע"נ

מו"ר הגאון רבי אהרון קלר זצ"ל
רבה הראשי הראשון של נהריה
מקים עולה של תורה
אציל נפש ואהוב
אוהב את הבריות ומקרבן לתורה
נפטר בט"ז שבט התשנ"ח
ת. נ. צ. ב. ה

מראי מקומות בסוגיות ארץ-ישראל

כתובות קי- קיב

מאת
אבישי נתן מייטליס

תמוז ה'תש"ס

לזכר עולם יהיה צדיק (תהילים קיב ו)

הרב ד"ר אהרון קלר זצ"ל נולד בד' אייר תרס"ט ברדומישלה בגליציה שבפולין. בצעירותו עבר לגרמניה לעיר קלן שם למד בתלמוד תורה של הרב פנחס וולף זצ"ל. עם התבגרותו עבר לבית מדרש לרבנים של הרב עזריאל הידלסהיימר זצ"ל. מורו ורבו היה הרה"ג ד"ר יחיאל וינברג זצ"ל מחבר הספר "שרידי אש", ואף הוסמך לרבנות על ידו. מרביתו עוד היו הרב ד"ר יוסף ווגמוס זצ"ל, ובפרשנות המקרא היה הרב ד"ר שמואל גרינברג זצ"ל.

הרב קלר זצ"ל שימש ברבנות בעיירת הגבול הגרמנית בויטן. וכאשר הייתה "גזירת השחיטה" ע"י הנאצים ימ"ו, יצא עם צוות שוחטים לפולין הסמוכה לדאוג לבשר כשר. כאשר מצב היהודים הורע עלה הרב לארץ. בתחילה שימש כמנהל ב"ס ברעננה, וכי"ז אב תש"ג נבחר להיות רבה של נהריה – מושבה קטנה בצפון שהתפתחה לעיר גדולה, בה שימש ברבנות למעלה מיובל שנים.

בימי המנדט הבריטי שימש כרבם של האסירים היהודים בכלא עכו, עודד את רוחם והעביר להם הודעות מחוץ כתלי הכלא תחת אפם של השוטרים האנגלים.

בזמן תוכנית החלוקה היתה נהריה מחוץ לגבולות המדינה, והרב שיגר אגרת לאו"ם ולראשי הסוכנות היהודית שיספחו את אזור הגליל המערבי לתחומי המדינה.

הרב היה שותף לכל מהלך תקומת הישוב כשהבולטת שבהם היא "שיירת יחיעם". בט"ז אדר תש"ח יצאה שיירה מנהריה לכיוון קיבוץ יחיעם שנועדה להביא אספקה ותגבורת לקיבוץ, השיירה התגלתה ע"י פורעים ערבים שהרגו 47 חיילים. הרב ליווה את האירוע הקשה הזה החל מזיהוי החללים והבאתם לקבר ישראל, ועד לעידוד המשפחות השכולות. מאורעות מעין אלו השפיעו עליו למשך שנים רבות.

עם התפתחותה של העיר דאג ולחם לכל הצרכים הרוחניים כגשמיים של העיר והקים מערכת כשרות ומוסדות חינוך ותורה רבים ברחבי העיר וליווה אותם בכל מהלך התפתחותם.

ידוע היה בדרשותיו ובנאומיו אשר בהם רכש את לב שומעיו והקנה להם יסודות אמונה וערכי המצוות, ולצד גדלותו בתורה ויר"ש ידע לרדת מההר אל העם ודאג והתענין בשלום הציבור ועמד לצד הציבור בעת יגון כבעת שמחה ובכך היה למשענת נאמנה ויצר שפה משותפת גם עם הרחוקים מדרך ישראל סבא שידע להחזיר לו כבוד, הערכה ואמון רב.

מזמן לזמן פירסם חידושי תורה ודברי הגות ומחשבה אותם כינס בספרו "מטה אהרון". נלב"ע במוצאי יום ר"ה לאילנות" ט"ז שבט ה'תשנ"ח.

ת.נ.צ.ב.ה

כל הזכויות שמורות לעורך

כתובת לתגובות: הרצל 109 נהריה.

מראי מקומות

בהלכה

קי :

“הוא אומר לעלות והיא אומרת לא לעלות כופין אותה לעלות”.

המצוה לעלות והיכולת לכפות את המסרבת : רי"ף, רא"ש, ר"ן, מרדכי, מאירי, רמב"ם הל' אישות פי"ג הל' יט, טוש"ע אהע"ז סי' עה ס' ג, הגר"א ופתחי תשובה שם, תשב"ץ ח"ג סי' פו, שו"ת רשב"ש סי' א, ב, מהרי"ט יו"ד ח"ב סי' כח, שו"ת המבי"ט ח"א סי' רמה, ח"ב סי' רטו, ח"ג סי' קלא, שו"ת ר"מ גלנטי סי' מד, קטו, שו"ת מהר"ם אלשיך סי' לח, מהרשד"ם סי' קכד, שו"ת רדב"ז ח"א סי' תלה, שו"ת מהר"ם מרוטנבורג שער שני סי' קצט, צפנת פענח בריש הל' תרומות פ"א ה"א, שו"ת חת"ס יו"ד סי' רלג, רלד, משך חכמה בראשית יב ה, ארצות החיים שער ו, ז, כלי חמדה פר' מסעי, ארץ חמדה שער א סי' ו, לנתיבות ישראל ח"ב עמ' רטז, ובספר מצות ישוב הארץ הרב בלומברג, ציץ אליעזר ח"ז סי' מח פ' יב.

אין מצוה בעצם העלייה לארץ : אבנ"ז יו"ד סי' תנד (ובאו"ח ח"ב סי' תקלה אות י כתב שיש מצוה בעצם העלייה וצ"ע). אג"מ אהע"ז ח"א סי' קב, והכפיה מדיני אישות היא.

העולה נחשב עוסק במצוה : שו"ת הריב"ש סי' קא, שו"ת הרשב"ש סי' א, ארץ חמדה סי' ב, ז, ארצות החיים שער ו, ז, הרב בלומברג, תשב"ץ ח"א סי' כא – הכשר מצוה וכן כתב פתחי תשובה סי' רכח ס"ק לב, יוסף אומץ סי' נב – סרך מצוה.

נפקא-מינות : א. אם נשבע ונדר לא לעלות אם הוי שבועה על המצווה, וכן להשאל על נדר לעלות – שו"ת הריב"ש סי' קא, שו"ת המבי"ט ח"א סי' קלט, רמה, שו"ת הרשב"ש סי' א, ב, מהר"ם גלנטי סי' מד, שו"ת המהרי"ט סי' קלד, ארעא דרבנן אות י סי' רצז, יוסף אומץ סי' נב, פאת השלחן א הערה טז, אבנ"ז יו"ד סי' תנד, ארץ חמדה ב, ישכיל עבדי ח"ה יו"ד סי' כז, ארצות החיים שער ז.

ב. עלייה שכרוכה בחילול שבת דרבנן האם יש להוכיח להיתר מהנא' שכותבים

אוננו אפילו בשבת ע"י נוכרי על קניית בית בא"י – שו"ת הריב"ש סי' קא – תועלת העלייה היא לשעתה ואינה תועלת לעולם כשיביה עצמה ולפיכך לא דוחה שבת, (תשובתו מבוססת על דברי הרמב"ן שבת קל וריב"א ר"ה לב שהתירו שבות משום ישיבת א"י שכן אינה מצוה לשעתה אלא תועלתה לעולם ולכל ישראל). אולם התשב"ץ סי' כא כתב להתיר לצורך עלייה שכן היא מצוה יותר גדולה מקניית בית למי שנמצא כבר בארץ, וצ"ב ביסוד מחלוקתם. הרשב"ש דלעיל וחת"ס יו"ד סי' רלד, אג"ט בהל' טוחן אות לח אות ו, וראה מדרש רות ב יג – עברו על שורת הדין והלכו ביו"ט וכתב הרד"ל שם מפני מצות חזרה לארץ (יש להעיר ששם אין זה רק 'אמירה לנוכרי').

ג. אם יש מצוה לעלות כאשר בכוונתו לחזור מיד – מאירי ב"ק פ. מצוה לקבוע דירתו בא"י, שו"ת הרשב"ש סי' א, ב, יוסף אומץ סי' נב שאפי' למצוה זוטא לא נחשב, חת"ס או"ח סי' קצד "כל הדר בא"י דווקא בקביעות, מהרי"ט ח"א סי' קלד, האלף לך שלמה סי' קיט, קכ – כופה רק אם מתכוון למצוה, הפלאה – אפשר שיש לחלק בין עלייה שבכוונתו להשאר בארץ ויש בכך ישוב הארץ לבין עלייה גרידא שאין בה כדי ליישב הארץ אלא בדעתו לחזור, שלטי גיבורים בריש פ"ג דשבועות – אין בכך מצוה כלל ומי ביקש זאת מידכם רמוס חצרי, חסד לאברהם מעין שלישי נהר יד, חזו"א נשים סי' סט, ארצות החיים שער ז. אך בשדי חמד במערכת א"י אות א החשיבו כמצוה.

מדוע אין ב"ד כופין כל יהודי על העלייה לארץ מדין כופין על המצוות : המבי"ט ח"א סי' קלט – הוי כמצוה שמתן שכרה בצידה מצד מעלותיה.

אופן הכפיה במשנתנו ע"י ב"ד ובממון ולא בשוטי : שו"ת המבי"ט ח"א סי' קלט, רדב"ז ח"ד אלף קפ, ארצות החיים שער ז.

בטעם הכפיה – משום מצות ישיבת א"י או לקיים מצוות התלויות בארץ : הר"ן על הרי"ף כתב שכופה עבד את רבו משום שמצווים במצוות ישוב הארץ, תוס' רי"ד גיטין מג, תשב"ץ ח"ג סי' ר, שו"ת הרשב"ש סי' א, ב, אבנ"ז יו"ד סי' תנד. וקיום המצוות שתלויות בארץ ודאי שהוא מצוה קיומית ומדוע יכפו על כך אם לא מדיני אישות.

משום קדושת הארץ : שו"ת מהרי"ט ח"ב סי' כח – ואפי' בחורבנה (וסתירה יש בדבריו שבת"א סי' מז כתב שטעם הכפיה והעלייה הוא משום קיום מצוות, וראה באבנ"ז יו"ד סי' תנד אות לב שישב זאת), שו"ת הריב"ש – המצוה בישיבה שלא תשקע ארץ קדושה ביד ערלים, חת"ס יו"ד סי' רלד, של"ה הק' בשער האותיות אות ק – הכל מעלין משום קדושתה שכגן עדן, חידושי הגר"ח סטנסיל כאן, לנתיבות ישראל ח"ב עמ' רלז (מהדורת תשנ"ז), ארץ חמדה ג, ט.

נפק"מ :

א. להיכן יכול לכפות ? אם גם במקום שכבשו עולי מצרים או רק במקום שכבשו עולי בבל.

וראה חזו"א שביעית ג יט ד"ה ונראה, שחשש לשני טעמים אלו ואפשר לכפות אף ממקום כיבוש עולי מצרים למקום שכבשו עולי בבל.

ב. השאלה באורים ותומים: אם הישיבה והעלייה הינן מצוות כיצד שאלו באורים ותומים הלוא "לא בשמים היא" – ראה בצניף מלוכה במאמר להלכות מדינה שהביא דברי הג"ר מאיר דן פלוצקי זצ"ל שהשאלה היתה אם יצליחו שכן לא צריך להסתכן לשוא. ויש לעיין עוד אם 'אורים ותומים' לעיכובא.

ברכת המצות על עלייה וישיבה: על עצם הישיבה אין לברך עפ"י שו"ת הרשב"א תשובה יח שכן אין מעשה בכך ואין מברכים על מצוה שאין בה מעשה. ועל העלייה אף אם אינה הכשר מצוה בלבד מ"מ לא ניכר המעשה כמעשה מצוה וכדברי ערוך השלחן חו"מ תכז סי' י שאין מברכים על כגון זאת. וכך י"ל ג"כ על נטיעת עצים בארץ שלא ניכרת המצוה.

הרב מיימון המובא בסוף קיצשו"ע הוצאת מוסד הרב קוק הביא משם מרן הרב קוק זצ"ל שיש מצוה אף בכיבוש וזוה לא תלויה המצוה רק בנו וברצונו ובכגון זאת אין מברכים כמפורט בתשובת הרשב"א דלעיל שמברכים רק כאשר כל מעשה המצוה נמצא ביכולתנו וברצונו.

ברכת שהחיינו: בס' הלכות קטנות ח"א סי' קכב כתב שברכת שהחיינו כלולה בברכת הגומל שמברך העולה. משמע שאדם שאינו מתחייב בעלייתו בברכת הגומל מחוייב לברך ברכת שהחיינו.

ר"י ב"ר יקר בס' התפילות והברכות ח"ב עמ' נ כתב לגבי ברכת שהחיינו את הפסוק "והגדתי היום לך אלוֹקֵיךָ כִּי בָאתִי אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ד' לַאֲבוֹתֶיךָ". משמע שיש לברך על העלייה לארץ.

במועדי הראיה עמ' רטז מובא שבעת ביקור האדמו"ר 'אמרי אמת' מגור אצל מרן הרב קוק זצ"ל צירף האחרון את השמחה בעלייה לארץ כסניף לחייב בברכת שהחיינו את המפריש לראשונה מעשרות, וכך נהג האדמו"ר מגור.

אם מתבטל מת"ת בכך: הכל בו בסי' קכז הביא מהר"ם לפוטרו ולמד זאת בק"ו מהיוצא מהארץ ע"מ ללמוד. והק' עליהם בפאת השלחן ב הערה כח שהותר לצאת דווקא לזמן ולא להשאר ולהשתקע בחו"ל. (וצ"ל שאין כוונתם לביטול התורה בזמן העלייה עצמה שאז דינו ככל מצוה שאינה יכולה להעשות ע"י אחרים, אלא למתבטל בעצם ישיבתו בארץ.)

"היא אומרת לעלות והוא אומר לא לעלות כופין אותו לעלות"

ירושלמי אשה אינה כופה לאיש: מרדכי והג' אשרי כאן חילקו בין זמן ביהמ"ק לזה"ז, והטור בסי' עה תמה ע"כ. וראה ב"י שנדחק בזה, ב"ש פסק כן, יוסף אומץ סי' נב, אבנ"ז יו"ד סי' תנד, ארץ חמדה ג, וראה בית הלוי בסי' נ ובשארית ישראל לאדמו"ר מפילוב-קוצק במאמר שלום

ירושלים בסי' ד שבארו טעמם.

בזה"ז: ראה גר"א בסי' עה סק"ז שברר שיטות הראשונים בזה, תשב"ץ ח"ג סי' פו, שו"ת רשב"ש סי' א, שו"ת חת"ס סי' רלד, שו"ת הרדב"ז סי' תלה, הרב בלומברג, הרב מרדכי עטייה לך לך עמ' יד.

נראה שיכולתה לכופ תלוי בסברת הכפיה:

אם משום מצוות התלויות בארץ הרי היא פטורה - אבנ"ז יו"ד סי' תנד אות לב, ואילו הצפנת פענח בהל' תרומות פ"א ה"ב ובית הלוי ח"ב סוף סי' נ הסתפק לחייבה דווקא משום טעם זה, ומרש"י בגיטין ח גם נראה לחייבה מטעם זה שכן הוקשה אשה לעבד ורש"י ביאר שם שעבד חייב במצוות אלו וכן בר"ן שם.

ואם סיבת הכפיה היא משום קדושת וישיבת הארץ שתקיים הרי יכולה לכפות ע"כ ולדעת הבית הלוי אין אינה האשה בכלל וישבתם והורשתם שכן אינה ברת כיבוש ואינה יכולה לכפות לעלות, ויש עוד לבחון את יכולתה לדרוש כתובה. וראה בשארית ישראל במאמר שלום ירושלים בסי' ד שאף שאינם בנות כיבוש מ"מ צריכות להיות עם בעליהם ולשבת בארץ – הרי לדעתו מקיימות את הכיבוש עצמו בעקיפין, ולמ"ד (מובא לקמן בערך ישוב הארץ) שישנה חובת כיבוש והחויב הוא על הכלל הרי אף אשה מקיימת מצווה זו באופן מושלם ולא רק בעקיפין. מרחשת ח"א סי' כב – מבאר מחלוקת הירושלמי והבבלי שלכו"ע המצוה בקניית הארץ, אלא שבבבלי נפסק שקנין פירות לאו כגוף ולבעל יש רק פירות ולאשה יש קרקע ואזי יש משמעות לעלייתה. אך לירושלמי שקנין פירות כגוף הוא הרי אין משמעות לעלייתה שתקנה קרקע שכן הפירות לבעל.

"תצא בלא כתובה"

דווקא במשתקע בארץ: מהר"ם מרוטנבורג סי' עח, הפלאה כאן, חזו"א נשים סי' סט.
דין תוספת נכסי מלוג: הרא"ש קבע דינה כאילונית, ר"ן, והמרדכי הבדילה ממאנת ומשנייה, שו"ת המבי"ט ח"א סי' רמה, תשב"ץ ח"ג סי' פו, שו"ת הרשב"ש סי' ב, שו"ת הרדב"ז ח"א סי' תלה, חת"ס יו"ד סי' רלד, ארצות החיים שער ז, הרמב"ן עה"ת במדבר לג נג הגדירה כאילונית וכ"כ החלקת מחוקק בסי' עה. ובביאור הגר"א שם ציין הבדל בין אילונית למסרבת זו, וראה בב"ח ובדרכי משה על הטור ופתחי תשובה בענין תוספת הכתובה.

"הכל מעלין לירושלים"

הג' אשרי, ר"ן, רמב"ם בהל' אישות פי"ג ה"כ ובפירוש המשניות כאן, ובסוף אגרת קידוש השם

כתב הרמב"ם – אלו המפתים עצמם ואומרים שיבוא המשיח אז יעלו לירושלים – עוברים הם ומחטיאים זולתם, רש"י ותוס' בערכין ג: ד"ה מנוה היפה, טוש"ע סי' עה ס' ד, גר"א שם, דרישה שם בדין זה אם נוהג אף בזה"ז, תשב"ץ ח"ג סי' רא, חת"ס יו"ד סי' רלג, רלד. רש"י – לישוב עימו. ראה ע"כ תוי"ט והפלאה כאן שדווקא לדור. אבנ"ז יו"ד סי' תנד, חי' הר' עזריאל הילדסהיימר בהדרן לכתובות.

בדעת הראב"ד שלא השיג כאן על הר"מ כפי שעשה בהל' בית הבחירה פ"ו הי"ד ראה בפאת השלחן ג ס' כב ובהר הקודש אות קפג.

טעמו: אף התשב"ץ שנימק את העלייה לארץ משום קיום מצוות כתב בסי' רא שסיבת הכפיה לירושלים היא משום קדושתה וצ"ל בדעתו שטעמי הכפיה במשנה אינם שווים. וראה שו"ת שבט הלוי ח"ג סי' רא ששיבת ירושלים מדיני כיבוש הארץ היא.

כפיית עבדים לעלות לירושלים: רש"י, תוס' ודנו בדבריהם המהרי"ט והפנ"י בחידושיהם כאן. וראה עוד רש"י ותוס' בערכין ג: בד"ה מנוה היפה ורש"ש שם שהעיר על סתירה בדברי רש"י שבכתובות דיבר על ע"ע בלבד ובערכין ריבה אף עבד כנעני בכפיה זו.

קדושת ירושלים היא משום שכינה ולא בטילה לעולם: רמב"ם הל' בית הבחירה פ"ו ה"ט"ז, תשב"ץ ח"ג סי' רא, חת"ס יו"ד סי' רלג, רלד, חסד לאברהם מעין שלישי נהר יג, פאת השלחן ג הערה כב, שבת הארץ במבוא פי"ב, לנתיבות ישראל ח"א והנצח זו ירושלים עמ' קמג (מהדורת תשמ"ט). וראה ר"מ בפיה"מ בסוף מס' זבחים ובנפש החיים שער ב פי"ז בהערה בביאור מעלתה של ירושלים. לעומתם הרש"ש בברכות סא: כתב שבטלה שכינה מזמן ימי בית שני ושמא כוונתו שיש מדרגות בשכינה כפי שחילק ר' בחיי בראשית מו כז בענין זה.

האם לקדושתה יש משמעות לענין מצוות התלויות בארץ: תשב"ץ ח"ג סי' רא, ישועות מלכו יו"ד סי' סו – קדושת ירושלים בטלה לענין גידולי קרקע ורק קדושת אויר לא נתבטלה, מנ"ח מצוה רפד – קדושתה לא מהווה חיוב לענין מצוות התלויות בארץ ואם בטלה קדושת הארץ אין חיוב במצוות אלו בירושלים בפנ"ע. וע"ע חזו"א שביעית סי' ג ס"ק יד.

הגדרת קדושתה: יש לברר אם קדושתה עצמית לה גם לו יצוייר שלא היתה ירושלים בא"י ואולי אף כל קדושת א"י שואבת קדושתה מקדושת ירושלים או שמא קדושתה באה לה רק ע"ג קדושת א"י.

עוד יש לחקור אם קדושת ירושלים באה בשל מיקומה או בזכות מקדש שבתוכה – ומהר"מ בהל' בית הבחירה דלעיל נראה שמשום מקדש ישנה לשכינה בירושלים. ובאגרות הראיה ח"א אגרת לט שקדושת ירושלים כוללת כל א"י ומביא זוהר בפ' חיי שרה (דף קכח) – תא חזי ירושלים כל ארעא – דירושלים אתכפל תחותה... וקדושת ירושלים מאירה בכל א"י.

מה נחשב ירושלים לענין זה: יש לתלות בטעמי הכפיה - לתשב"ץ שמעלין לירושלים משום

מעלותיה אזי דווקא למקודשת, ואילו לחת"ס יו"ד סי' רלד שנימק שהכפיה משום היותה קרובה לקדושת הר האלוקים ואשרי הזוכה, הרי כל ירושלים במשמע שכן סמוכה היא. הגרש"ז אורבך זצ"ל בהליכות שלמה עמ' קלח – גם לשכונות החדשות כופה לעלות, והסתפק אם יש דין כפיה משאר השכונות לבין החומות.

אם יש איסור לצאת מירושלים: ראה מש"כ באיסור היציאה מהארץ וראה עוד בבית יצחק אהע"ז ח"א סי' קמג סק"ד על פסק הר"מ בהל' כלי המקדש פ"ה ה"ז לגבי כהן גדול שביתו בירושלים ואינו זו משם, שלצורך גדול יוצא כשמעון הצדיק שיצא מירושלים לקבל פני המלך אלכסנדר (יומא ט.).

תוס' ד"ה הוא: "בזה"ז שיש סכנת דרכים"

אין חיוב לעלות כשהתנאים קשים וא"א לכפות במצב כזה: מרדכי, טוש"ע בסי' עה בשם יש מי שאומר וראה בפתחי תשובה שם אימתי ישנו לפטור זה, תשב"ץ ח"ג סי' פו, שו"ת הרשב"ש סי' א והביאו הב"י, שו"ת הרדב"ז סי' תתנג, מהרי"ט יו"ד סי' כח, כל בו סי' קכ"ז, חוות יאיר סי' רי, חת"ס יו"ד סי' רלד, פאת השלחן א הלכה ג, סולם בית אל סק"ו (בסידור בית יעקב), משך חכמה בראשית יב ה, ארץ חמדה סי' ז, ארצות החיים שער ז. אך הב"ח בדעת המהר"ם מרוטנבורג כותב שאפשר לכפות אף שהמזונות מצויין בקושי רב שכן עליו מוטל לפרנס.

הגדרת הפטור: אונס רגיל הוא שאינו יכול לקיים או מפני שמותר לצאת במצבים אלו וממילא אין חובה לעלות כך נראה מדברי הפתחי תשובה בסי' עה, ומו"ר הגר"א שפירא שליט"א במנחת אברהם ח"א סי' מד כתב שהמצוה היא לשבת בארץ, ובמצבי מצוקה אלו אין זה גדר ישיבה ולא מתקיימת הישיבה הדרושה דומיא למצטער בסוכה שפטור הוא משום שאין שם ישיבה ודירה בצער זה. (ויש להעיר ע"כ שמצטער בסוכה גורם שאין לו סוכה ויכולת ישיבה בדירה ובמצות ישוב הארץ עדיין ישנו לחיוב ליישב ארץ אלא שהגברא הזה אינו יכול לדור ולשבת.) ויש לבחון כל קושי לגופו, את קשיי העלייה בפנ"ע ואת קשיי הקיום בארץ בפנ"ע.

באו"ד "אומר ר' חיים עכשיו אינה מצוה כי יש כמה מצות וכמה עונשים שא"א להזהר"

חשש לאיסורי שביעית: מהרי"ט בחידושים שכן בשאר מצוות בידו להזהר אם רוצה ובערלה ובכלאיים מחוייב הוא אף בחו"ל מדרבנן לכוה"פ.

אין פוסקים כן, תלמיד טועה כתב זאת: שו"ת מהרי"ט ח"ב, יו"ד סי' כח ובחידושו

לכתובות, חת"ס יו"ד סי' רלג, נוב"י מהדו"ק אהע"ז סי' א, מהדו"ת אהע"ז סי' קב, חכם צבי סי' מא, חוות יאיר סי' רי, יוסף אומץ סי' נב, יעב"ץ וגליון מהרש"א כאן, אגרות משה אהע"ז ח"א סי' קב, אבנ"ז יו"ד סי' תנד, ארץ חמדה ג, ו, ארצות החיים שער ד, הרב בלומברג, לנתיבות ישראל ח"א – למצוות הארץ (עמ' קיח), הכל מעלין לא"י (עמ' רי), ח"ג (מהדורת תשנ"ז) עמ' צט, רא, גר"א – מהנא' לעולם ידור אדם הארץ משמע לא כר"ח. הכנה"ג בסי' עה מסכם – ס"ל למרן הרי"ף והרא"ש ובעל הטורים וכל האחרונים פסק זה וחלקו על הר"ח, פתחי תשובה סי' עה – כל הזמנים שוים למצווה זו וכן מבואר מכל הפוסקים ראשונים ואחרונים. אולם המבי"ט בסי' רמה כתב שאלו דברי ר' חיים בעצמו ולא תלמיד כתבם. ובסי' שארית ישראל במאמר שלום ירושלים בסי' ד באר שר' חיים שבתוס' דיבר במצב שלא יוכל להגיע לכיבוש ולפיכך אינו מחוייב להתחיל במצוה.

פסקו כר"ח: ט"ז אהע"ז סי' עה הביא דבריו, המגילת אסתר, מהר"ם - בזה"ז יש קצת מצוה, שו"ת מהרש"ך ח"ב סי' מא, האלף לך שלמה סי' קיח, אבנ"ז יו"ד סי' קנו.

מוכח: שעיקר המצווה בישיבה ולא בעלייה ואם אינו יכול לקיים ישיבה כהוגן אינו מחוייב בעלייה. או שתכלית העלייה היא הישיבה.

ר"ח יודה שלירושלים כופה לעלות משאר הארץ: שכן הגר בארץ ונזהר בקדושתה אין לו סיבת פטור.

"מנוה יפה לנוה רעה"

רמב"ם אישות פי"ג הי"ט, סמ"ג לאוין פא, טוש"ע אהע"ז סי' עה ס' ג, שו"ת הריב"ש סי' פח, שו"ת הרשב"ש סי' א, ארצות החיים שער ט.

טעמו: ביחס למצות ישוב הארץ הגריעות כמאן דליתא – דבר הלכה סי' לח (הר"א קלצקין), שארית ישראל במאמר שלום ירושלים סי' ד אף שחוששת שבשמים ידקדקו יותר במעשיה בנוה זה – כופה.

"לא תווי עבדים"

חובת ע"ע לעלות עם רבו: רש"י, ר"ן, מאירי, רמב"ם בהל' עבדים פ"ח ה"ט, טוש"ע יו"ד בסי' רסז ס"ד, פנ"י כאן, שו"ת ר"מ גלנטי סי' קטו, אבנ"ז יו"ד סי' תנ"ד, ארצות החיים שער ז. יעב"ץ כאן – ראייה מעזרא שעלו גם עבדיהם.

אם העבד יכול לכוף לרבו: מאירי, הפלאה ופנ"י כאן, כס"מ בהל' עבדים פ"ח ה"ט, ארץ חמדה סי' ב, ארצות החיים שער ז.

במה עבד כופה לרבו: פנ"י - אם להפקיע את שעבודו, לשקול דמיו ולצאת כר"ת בתוס' ד"ה הכל מעלין או אף להכריחו לילך עימו לארץ.

עבד כנעני אם יכול לכוף לאדון: ר"ן, ר"מ הל' עבדים פ"ח ה"ט, אבנ"ז שם, הרב בלומברג וראה תמיהת התיו"ט בדעת הר"ן וראה רש"ש ע"כ שמישב את הר"ן, מהרי"ט בחידושים לכתובות, רש"י בערכין ג: כופה את רבו להעלותו, תוס' שם או לפוטרו, ורש"י אצלנו לא אפשר לעבד כנעני לכוף וראה רש"ש בערכין ג: .

שפחה יכולה לכפות, וכן עבד לכוף לאשה: כלי חמדה פר' מסעי, תלה בטעם הכפיה משום קדושת הארץ או משום מצוות הארץ שפטורה אשה מהם. הגם שריבו לעניין זה עבדים שנוהג דינם רק בזמן שנוהג היובל אינו מלמד שכל דין המשנה מתייחס לזמן הבית בלבד.

"ואין מוציאין" - איסור יציאה מהארץ

רמב"ן, רשב"א, ריטב"א, ר"ן, ומאירי בגיטין ב., רשב"ם במס' ב"ב צא. נימק את האיסור משום שמפקיע עצמו מן המצוות (שמא יש לכלול בדבריו אף את מצות ישוב הארץ שהוא כבר מקיימה ומבטלה בידים ולא רק מצוות התלויות בארץ). רמב"ם הל' מלכים פ"ה ה"ט, ריטב"א יומא לח., גיטין מד: תוד"ה "לחור"ל", אבנ"ז יו"ד סי' תנד, ארצות החיים שער ה, לנתיבות ישראל ח"ג עמ' קלה, הרב בלומברג, ארץ חמדה סי' י.

אין לתלות את האיסור בקדושת הארץ: שכן גם ירושלים קדושה מכל הארץ ובכו"ז אין איסור לצאת ממנה, משמע שקדושה היא סברה לכפות לעלות ואין בכך כדי לאסור יציאה מהארץ. ולפי"ז איסור היציאה לא נאמר על ירושלים ודין זה נאמר לצדדין.

האיסור מדאוריתא או מדרבנן: שו"ת רשב"ש סי' א, אבנ"ז יו"ד סי' תנד, שדי חמד מערכת א"י ובכללים א, אג"מ אה"ע ח"א סי' קב, הרב בלומברג.

לצאת למקום שלא כבשו עולי בבל: הראשונים בגיטין ב. וטעם המחלוקת אם איסור היציאה הוא משום קדושת הארץ שיוצא ממנה או משום מצוות התלויות בארץ שמפקיע מעצמו ביצאתו. רדב"ז הל' תרומות פ"א ה"ג, שו"ת התשב"ץ ח"ג סי' רפח.

בעולה לארץ ע"מ לחזור לגלותו: שלטי גיבורים במסכת שבועות ריש פ"ג אין איסור בכך. **איסור היציאה הוא אפי' לזמן:** כס"מ הל' מלכים פ"ה ה"ט רק ל-ג' דברים התירו יציאה לזמן שכן לצאת ולהשתקע בחו"ל אסור אף ל-ג' דברים כלשון הר"מ שם "אבל לשכון בחו"ל אסור" וכ"כ מההרי"ט צהלון סי' פה. ומדוייק כן בר"מ שם שכתב שלעולם אסור לצאת, וגם שהותר ל-ג' דברים אלו הוא בתנאי שיחזרו מיד לארץ. ומשמע דלאחר יני אסור אף שיחזרו מיד. ומפורש

כן בתורה ללמוד תורה בע"ז יג. שלשאר מצוות אסור לצאת לזמן. וראה מ"ש ע"כ במשפט כהן סי' קמז, שדי חמד מערכת א"י אות ב, ארצות החיים שער ה, אגרות חזו"א אגרת קעז, מהרש"א ברכות ח. וכך נפסק בשו"ע בסי' תקלא - והוא שלא יצא מא"י לחו"ל לטייל וכ"כ המג"א, ובמשנ"ב התיר לצאת לזמן רק לדבר מצוה כלראות פני חברו ולהרויח ותו לא. וראה חסד לאברהם מעין שלישי נהר יד ובפאת השלחן ב הערה כח.

ומה שהותר לצאת לג' דברים הוא בשל היותן מצוות חשובות יותר משאר מצוות – תוס' בע"ז בדף יג. והשאלות לא הגדיר אותן כמצוות חשובות במיוחד, וראה ע"כ משפט כהן סי' קמז ופאת השלחן א הערה כ. והנה הר"מ בהל' אבל פ"ג הי"ד התיר גם לכהן לצאת לחו"ל ל – ג' דברים אף שיש לו אותם בארץ - הרי שאפי' לצורך מועט ומצוה קלה מותר לצאת מהארץ (וכן עולה מהטוש"ע שפסקו כן) הגם שלא הזכיר הר"מ היתר לצאת מהארץ מטעם כיבוד או"א וכבר העיר ע"כ פאת השלחן ב בהערה כח באריכות.

היציאה הותרה לזמן: שלטי גיבורים שבועות ריש פ"ג, מהרי"ט יו"ד סי' כח, המהרש"א בגיטין ב. על תוד"ה אשקלון הוכיח להתיר לצאת לכמה מקומות, והמנחת יצחק ח"ג סי' כו סק"ז הסתפק בדבר.

לצאת לכיבוד או"א: תפא"י בקידושין פ"א ס"ק נד כתב דעשה דכיבוד או"א דוחה ל"ת דיציאה לחו"ל, תשב"ץ ח"ג סי' רפח, תורה"ד סי' מ, שו"ת המבי"ט ח"א סי' קלט, מנ"ח מצוה ריב סק"א הוכיח כן מקידושין לא: והעיר שהר"מ לא הזכיר היתר זה, וכן העיר פאת השלחן ב בהערה כח וראה שדן בכך באריכות.

להוציא ספרים: הירושלמי בסנהדרין פ"ג סוף ה"ט אסר להוציא ספרים משום שכבר זכתה בהם א"י אא"כ התנה על כך מראש. וכ"כ הערוך השלחן ביו"ד סי' רפד, ו. ובהיכל יצחק הכריע דאין הלכה כירושלמי, שלא נפסק כן בשו"ע. ובשו"ת חיים שאל ח"ב סי' לח כתב שדווקא בזמנם אסרו להוציא משום שלא היו ספרים מצויים, אבל עתה ע"י הדפוס מצויים ספרים וע"כ אין לאסור. וראה במראה פנים שם שדן אם הכוונה דווקא לס"ת וע"ע בפאת השלחן ב ס' כא. ויש לחקור בטעם האיסור אם הוא משום יישוב א"י שיהיו ספרים מצויים בארץ, או משום שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה. נפק"מ אם מותר להוציא ע"מ להחזיר, שבשו"ת קול גדול למהר"ם חביב בסי' כו וכן בשו"ת חיים שאל אסרו להוציא, ואילו הרידב"ז ? ? התיר, שכן ס"ס יחזור הספר לארץ ואין בכך ביטול יישוב הארץ.

לצאת להשתטח על קברי צדיקים: שדי חמד מערכת א"י ותשובת מרן הרב קוק זצ"ל ע"כ במשפט כהן סי' קמז.

"ואין מוציאין לאתוויי עבד שברח לארץ"

כך נפסק להלכה: רי"ף, רמב"ם הל' עבדים פ"ח ה"ט, טוש"ע יו"ד סי' רסז.

אם יוצא לחירות: רמב"ן עה"ת דברים כג טז, ר' בחיי שם, אבנ"ז, ארץ חמדה סי' ב, ארצות החיים שער ד, הרב בלומברג.

לענין הסגרתו לחו"ל: כוזרי מאמר שני סי' כב, רמב"ן ור' בחיי לעיל, כתבי הרמב"ן עמ' תקמה, הרב בלומברג.

"משום מצות ארץ ישראל"

טעם המצוה משום המצוות או משום קדושת הארץ: ריטב"א גיטין ב. ובר"ה לב., מהרי"ט ח"א סי' מז, ח"ב סי' כח, חת"ס יו"ד סי' רלג, רלד, ישועות מלכו סי' סו, יוסף אומץ סי' נב, אבנ"ז יו"ד סי' תנד, חידושי הגר"ח סטנסיל כאן, שבת הארץ במבוא פ' טו, ארץ חמדה סי' ב, ו, ח, לנתיבות ישראל ח"ג עמ' רא, וראה מה שהבאנו לעיל בדברי ר' חיים בתוס' שאין טעם המצוה משום המצוות. מור וקציעה ח"א סי' טז - גזירת מלך היא ואינה צריכה טעם, וטעם הגלוי - נחלת ד' לשכנו ולשבת בניו עליה, ובשל"ה הק' בשער האותיות אות ק כתב שקדושת א"י כגן עדן, כפתור ופרח פרק י, ארצות החיים שער י.

נפקא-מינות:

א. אם נוהגת במקום כיבוש עולי בבל בלבד או גם במקום כיבוש עולי מצרים –

תשב"ץ ח"ג סי' ר.

ב. על מי מוטל החיוב ומי הפטור מכך. וכן לעניין הנשבע לבטל את ישיבתו אם מהני.

אם הוי מצוה קיומית וכשרוצה מקיימה או חובת הגוף ומחוייב לקיימה: שו"ת הרשב"ש סי' ב, אבנ"ז סי' תנד, אג"מ אהע"ז ח"א סי' קב וראה במנחת אברהם ח"א סי' מד שהק' עליהם שלא מצאנו מצוה שתהא תלויה ברצון האדם אם רוצה לקיימה (ובציצית יכול לא ללבוש בגד זה ולא להתחייב אך אין מצוה שתלויה ברצון). לנתיבות ישראל ח"א הכל מעלין, ארץ חמדה סי' ה. וקשה על ההבנה ראשונה מדוע אפשר לכפות על כך אם אינו מחוייב בכך.

ישיבת חו"ל עוון היא: ראה רש"י ביבמות סד. ד"ה מקץ עשר שנים – דילמא משום עוון חו"ל עקורים. וכן פירש"י במס' ברכות נו. לגבי החלומות - העומד ערום בבבל שיש עוון בישיבתה.

הראיה מהמשנה: רבנו הרצי"ה קוק זצ"ל – אין להוכיח מהמשנה שאין מצוה בישיבת הארץ מכך שגם לירושלים כופין משאר חלקי הארץ הגם שאין מצוה בישיבת ירושלים, שכן לא תתכן קדושה שלא נובעת ממצוה וברור א"כ שאף הכפיה לעלות לירושלים ודאי נובעת ממצות ישוב הארץ (וראה בשו"ת שבט הלוי ח"ג סי' רא שהגדיר כך את חובת הנפיה לירושלים). ואף שהרמב"ן בהשגותיו על הר"מ לא הוכיח את מצות ישוב הארץ מדין הכפיה מ"מ בפירושו לתורה על הפס' והורשתם הביא דין זה כהוכחה למצוה.

מצות ישוב הארץ לרמב"ם: הל' עבדים פ"ח ה"ט, הל' מלכים פ"ה הי"ב, הל' שבת פ"ו הי"א, הל' שכנים פ"ד ה"י, ופ"ו ה"ב, הל' איסורי מזבח פ"ז ה"ג, הל' מזוזה פ"ה ה"י - ובכס"מ שמקור ההלכה זו ממנחות מד. משום ישיבת א"י, וכן בהל' נזקי ממון פ"ה ה"ב - מקורו בב"ק עט: וברש"י שם, ובהל' אישות פי"ג הי"ט, כ פסק שאפשר לכפות לעלות לארץ.

לרמב"ם המצוה מדאורייתא ולפחות מדרבנן: שו"ת הרשב"ש סי' ב, ארעא דרבנן אות י סי' רצז, ארצות החיים שער ט, כלי חמדה פר' מסעי, פאת השולחן א הערה יד, אבנ"ז יו"ד סי' תנד, תנו, ארץ חמדה ד, ה, הרב בלומברג.

מו"מ ובאור בדעת הרמב"ם שהשמיט מצוה זו ממנין המצוות: מגילת אסתר בהשגות ובס' שארית ישראל לאדמו"ר מפילוב-קוצק במאמר שלום ירושלים בסי' ד נקט בדעת המגילת אסתר שרק בזמן איסור הממשל אין חיוב, חת"ס יו"ד סי' רלד, ר' צדוק - דברי סופרים יד, ארצות החיים שער ט, כלי חמדה פר' מסעי, אבנ"ז יו"ד סי' תנד, תנו, ארץ חמדה ד, ה, הרב בלומברג, אם הבנים שמחה עמ' קנ-קנו, ובשדי חמד מערכת א"י כתב כי כלולה מצוה זו בברכת המזון בברכת הארץ.

מצוה כללית היא ואינה נמנית: לנתיבות ישראל ח"א למצות הארץ (עמ' קיח), רבנו הרצי"ה זצ"ל בשם מרן הרב קוק זצ"ל בחוברת ההד כרך ח, ציץ אליעזר ח"ז סי' מח, הרב בלומברג, אם הבנים שמחה עמ' קנד, והאוה"ח הק' כתב בדברים ל כ - מצוה כוללת כל התורה.

וקצ"ע שכן הגדרת מצוה כללית היא שאינה מחייבת באופן מעשי בחיוב ובמעשה נוסף דומיא דמצות 'קדושים תהיו' שאינה מחייבת מעשה נוסף, וכאן הלוא מחוייב כתוצאה ממצוה זו בישיבה בארץ הרי שיש בכך מעשה מצוה מחודש.

בדעתם - מוכרחים לומר שאין הכוונה שהוי מצוה חשובה מאוד ובהינה כללית, שכן אם הוי מצוה בפנ"ע היתה צריכה להימנות כמצות אמונה, אהבת ד' ויחודו וכדו', אלא י"ל בדעתם שכוונת מצוה כללית שבכל המצוות יש לכך השלכה ומעליותא ועומדת בבסיסן ונותנות נוסף בכל המצוות כשם שלמצות 'קדושים תהיו' יש משמעות בכל המצוות ומשו"ה אינן נמנות בפנ"ע.

נוהג בזה"ז: רמב"ן מ"ע ד וכן עה"ת בבמדבר לג נג, דברים א ז, יא כד, אוה"ח במדבר שם, כוזרי מאמר שני סי' כג, שו"ת המהרי"ט סי' קלא, קלד, שו"ת המבי"ט ח"א סי' קלא, קלט, רמה, שו"ת התשב"ץ ח"ג סי' ר, שו"ת הרשב"ש סי' א, ב, תרוה"ד פסקים פח, פתחי תשובה בסי' עה - כל הזמנים שוים לקיום מצוה זו, כל בו סי' קכו, שו"ת מהרשד"ם סי' קכד, שו"ת מהרש"ם ח"א סי' יח, בית יהודה ח"ב קכד, שו"ת מהר"ם שיף יו"ד סי' רכה, יוסף אומץ סי' נב, ספר חרדים מצוות התלויות בארץ סי' נט, מור וקציעה או"ח סי' שו, ארעא דרבנן אות י סי' רצז, מרחשת ח"א סי' כב, שו"ת בית יצחק אהע"ז ח"א סי' כה, שו"ת חת"ס יו"ד סי' רלד - ביתר

שאת בזה"ז, כפתור ופרח פ' י, של"ה הק' ח"א שער האותיות אות ק, דבר אברהם סי' י, בית הלוי ח"ב סי' נ, מהר"ץ חיות ברכות כד:, כלי חמדה פר' חוקת, פאת השלחן סי' א הערה יד, משך חכמה דברים יא לא, ובתקופה הגדולה עמ' קעד, חזו"א - קובץ אגרות קעה מש"כ משם הח"ח, ובאגרת קעז, ובחזו"מ על מסכת ע"ז סי' סד – גם בזמן גלויותנו חייבים בישיבה ולדור, אם הבנים שמחה עמ' קמט, אבנ"ז יו"ד סי' תנד, ארץ חמדה שער א, לנתיבות ישראל ח"א למצות הארץ (עמ' קיח) הכל מעלין (עמ' רי), ח"ב עמ' רכ, ח"ג עמ' צט, רא, ארצות החיים שער ט, אג"מ אהע"ז ח"א סי' קב, ציץ אליעזר ח"ז סי' מח.

המצוה מתקיימת אף ללא כוונה: עפ"י הר"ן בר"ה כח בנהנה אף מתעסק יוצא יד"ח וכן הדר נהנה מהארץ ומפירותיה, וראה שו"ת חלקת יואב או"ח סי' לג, קוב"ש כתובות אות רמט, רנ, מרומי שדה לנצי"ב בסוף מס' חגיגה שמצוות שעניינם בתוצאה ולא בעצם הפעולה אין הכוונה מעכבת, וראה שארית ישראל במאמר שלום ירושלים סי' ה, סנהדרין קב: מפני מה זכה עמרי למלכות משום שהוסיף כרך על א"י וכתב ע"כ אם הבנים שמחה עמ' נג-נה (מהדורת תשכ"ט) – אף שלא כיוון לש"ש. אולם הפנ"י כאן כתב על דברי הגמ' "הדר בא"י שרוי בלא עוון" שרק אם יושב לשם מצוה. ושמו דבריו נסבים רק לעניין שהארץ תגן עליו ולא לעצם מצות הישיבה. ה'דבר אברהם' כתב לגבי מצוות שמתקיימות במשך זמן ארוך שאינן צריכות כוונה שכן נעשות לצורך מצווה.

במה מתקיימת מצות ישוב הארץ מלבד עצם הישיבה: בנטיעת אילנות - ב"מ קא., ר"מ הל' שכנים פ"ד ה"י, טוש"ע סי' קסח סי' א, שו"ת הרשב"ש סי' א, מועדי הראי"ה עמ' רכ, שארית ישראל במאמר חיבת ירושלים סי' ד.

כלכלה ותעשייה - עין איה ברכות ב עמ' 198 כי אתא רבין, חת"ס סוכה לו - כהנחת תפילין היא (בחלק מהמהדורות יד זדונית גדעה והשמיטה זאת), וכן בתורת משה מהדו"ק סי' דברים בדרך לו החשיב גם את עבודת הסנדלר והבנאי בארץ.

קבורה – קול מבשר סי' נו.

יש לברר עוד לגבי יהודי הדר בחו"ל שקנה קרקע או פרדס בארץ אם מקיים מצות ישוב הארץ. אם המצוה על היחיד לשבת בפועל הרי שחסרה ישיבתו או שמה בנכסיו שבארץ נחשב כיושב בארץ. אולם אם המצוה היא בכיבוש הרי שבנכסיו הוא מגביר את הכיבוש והשלטון אף שאינו דר בארץ. אך כפי שיבואר לקמן בדעת הרמב"ן נדרשת כיבוש בצורת ישיבה בפועל ולכן ישיבתו לקויה.

שעת קיום המצוה: אם קיום המצווה בכל רגע או קיום אחד בכל שהייה אחת בארץ. לכאורה יש לדמותו לישיבה בסוכה (הגר"א דימה מצות סוכה לישוב הארץ שבשתייהן מוקף הוא ושרוי במצוה - ראה טללי אורות עמ' רצט) שכל כניסה ושהייה היא המשך מצווה אחת ואין קיום

מצוה בכל רגע ורגע. ואם המצוה בכיבוש אזי לכאורה כו"ז שתח"י היא מצוה אחת.

נוהג אף בגבול עולי מצרים: שו"ת התשב"ץ ח"ג סי' קצח, ר, מור וקציעה סי' שו, כפתור ופרח פ' י, אבנ"ז סי' תנד, ארץ חמדה סי' ח, ט, שבט הלוי ח"ג סי' רא.

שיעור הכיבוש: יש לחקור אם במצוה זו חוייבנו בכיבוש כל הארץ כאחת או כל מקום ועיר הינם חיוב בפנ"ע אף ששאר הארץ לא נכבשה והוי ריבוי בשיעורים. ויל"ע ממעשה דיהושע שכבש את הארץ אט אט. וה"ה לענין מצוות הארץ יש להבחין בין מצוות שמתקיימות למרות שלא יושבים בכל הארץ כתרומות וחלה, ויש מצוות כשמיטה ויובל שנוהגות רק כשכל ישראל בארץ איש איש בשבטו, וראה מנ"ח מצוה רפד ס"ק כא.

נפק"מ לכך אם מחוייבים להתחיל בכיבוש כשידוע שלא יתפרס על כל הארץ (ועדיין יש מקום לדון ולחייב מדין חצי שיעור דאר), וכן אם מותר למכור לגוי שיש לו כבר קנין בארץ. הרשב"א בקידושין סא: ביאר שהתורה נדרשה לכתוב ונאחזו בתוככם שאילולי כן היתה הו"א "שאינן אדם מישראל זוכה כלל בארץ אא"כ סייע בכל כבושה". וראה עוד בצפנת פענח בריש הל' תרומות פ"א סוף ה"ב הביא עוד מקורות שהצריכו ישיבה בכל הארץ, ויש לחלק בין קדושתה לשיבתה. קובץ הערות סי' סב – "ושמא י"ל בדעתו שכל פסיעה ופסיעה שנכבשה נתקדשה תיכף", וראה בארץ חמדה עמ' פח. הגאון ר' מנחם זמבא זצ"ל הי"ד (הובא בספרו) השווה כל חלק מהארץ לאות בס"ת וחיסרון חלק ארץ כמוהו החסרת אות בס"ת, משמע שכבוש כל הארץ חובה אחת היא. אא"כ דבריו נסבו על קדושתה בלבד ולא על חובת הכיבוש.

אופן קיום המצוה בישיבה או בכיבוש: ישועות מלכו סי' סו – שיהא אדם עושה כבתוך שלו לכבוש שתהא תחת ירושתנו, והמשך חכמה בדברים יא לא נקט שהמצוה בישיבה, ראה מרחשת ח"א סי' כב - אין די בישיבה או בכיבוש ובחדא מינייהו אין המצוה מתקיימת, משפט כהן סי' קמה, כלי חמדה פר' מסעי, ארץ חמדה א, ד, ציץ אליעזר ח"ז סי' מח, שארית ישראל במאמר חיבת ירושלים סי' ד המצוה בכיבוש, הרב מימון בשם מרן הרב קוק זצ"ל מובא בסוף קיצושו"ע בהוצאת מוסד הרב קוק עפ"י דברי הרמב"ן הישיבה היא תחילת המצוה והכיבוש הוא המשכה.

אם המצוה בכיבוש ברור מדוע לא מנאה הר"מ כמצוה בפנ"ע שכן כלולה במלחמת שבעת עממין – מצוה קפז, אבנ"ז יו"ד סי' תנד, וראה דברי רש"י על המשנה בריש סנהדרין - מלחמת מצוה מלחמת יהושע לכבש וראה במרגליות הים שם שמכליל במצוה זו הכרתת שבעת עממין, והרמב"ן במ"ע ד התריע ע"כ שאין מצוות אלו מצוה אחת. וראה במש"כ לקמן בדברי הרמב"ן גדר חדש במצוה זו.

יש לעיין לגבי יהודי שקבוע בארץ אך אין לו בית אם נחשב יושב בארץ או שחסירה לו בעלות על שטח בארץ. ואם המצוה בכיבוש יש לדון אם הוא מוסיף ומועיל לכיבוש הארץ.

פירוש דברי הרמב"ן: שנצטוונו בכיבוש הארץ: שו"ת הרשב"ש סי' ב, אבנ"ז יו"ד סי' תנד, שארית ישראל במאמר חיבת ירושלים סי' ד אף הישיבה מדיני הכיבוש וכיבוש הוא גם ע"י מלחמה והבטיחה תורה שלא ירך לבבנו, ארץ חמדה א, עמוד הימיני סי' יד, חוות בנימין סי' יג, תחומין ה מאמרי הר"י אריאל והר"נ רבינוביץ, לנתיבות ישראל ח"א לתוקף קדושת יום עצמאותנו.

משא ומתן נוסף בדברי הרמב"ן: המהרי"ט בחידושים לקידושין כו – תשובה לדברי הרמב"ן שפירוש הפס' וישבתם הוא גדר חזקה וקנין ולא מצוה, והדבר אברהם בסי' י תמה עליו שע"כ לא הביא הרמב"ן את הפס' וישבתם שבפרשת ראה כמצוה אלא מהפס' והורשתם את הארץ למד כי הישיבה הינה מצוה.

חובת יחידים לעלות: רמב"ן בהשגות מ"ע ד, מאירי ב"ק פ. מצוה על כל אדם מישראל לקבוע דירתו בא"י, תשב"ץ ח"ג סי' רפה – על חכמי ישראל שמסתכנים לעלות, שו"ת הרשב"ש סי' ב, שו"ת הריב"ש סי' קא – העלייה מצוה לשעתה ותועלתה לכלל. כל בו סי' קכו, חת"ס יו"ד סי' רלד, פאת השולחן א הערה יד, שבת הארץ במבוא פ' טו מה שהביא מהספרי ומדברי הכפתור ופרח סי' י, חזו"א ע"ז סי' סד, ציץ אליעזר ח"ז סי' מח, ואף אם המצוה בכיבוש ודאי שיש מדרבנן מצוה בישיבת היחיד שכן כותב אוננו בשבת ע"כ.

החיוב הוא אף על אלו שאינם צדיקים: פשוט לשון הרמב"ן – מצוה על כל אדם מישראל, כ"כ האבנ"ז יו"ד סי' תנד וראיתו מכך שאפשר לכפות וא"א להשתמט בטענה שאינו ראוי לעלות לארץ, ובכך מקשה על השל"ה הק' בשער האותיות אות ק שחייב בעלייה לארץ רק את הכשרים והצדיקים שיכולים לשמור את קדושת הארץ. וראה בילקוט שמעוני אות תתלח: אמר הקב"ה הלוואי יהוון בני עמי בארץ ישראל אעפ"י שמטמאין אותה.

מצות ישיבת הארץ מוטלת על היחיד או על הכלל: אם המצוה הינה בכיבוש נראה יותר כי מצוה כללית היא ואם המצוה היא בישיבה אזי ניתן לומר שהמצוה היא ליחידים, אא"כ נאמר כי היחידים שבא"י הם הכלל שכן קהל נינהו כנא' בהוריות ו. וכדברי הר"מ במצות קידוש החודש וראה עוד במילואים להערות בסוף משפט כהן סי' קמד סק"ד. או שישבת היחידים נובעת מחיוב ישיבת הכלל. אכן מדברי הר"מ שלא מנה מצוה זו בפנ"ע אלא כתבה בהלכות נראה שהמצוה על היחיד היא ועדיין יש לברר אם חובה זו נובעת מחובת הכלל או לא. וראה דבר אברהם סי' י שבייר שדעת הר"מ ורש"י היא שהמצוה מוטלת על היחיד, והפאת השלחן א הל' ג כתב - אמנם אינה מצוה כללית לכל ישראל בגלות החל הזה אלא מצוה על כל יחיד לדור שם. ויש לעיין אם אמר זאת אף כאשר התירו האומות לציבור ליישב את הארץ.

סוריא לא נתקדשה משום שנקראה כיבוש יחיד ונראה מכך שהכיבוש חובת הכלל הוא, ראה

בעמוד הימני סי' יד שהגדרה זו נובעת בשל תהליך הכיבוש שנעשה שם.

מו"ר הגר"ש ישראלי זצ"ל בארץ חמדה א, ובתורה שבע"פ כרך י, ועמוד הימני סי' יד נקט שהמצוה כיום היא רק בשיבה ולפי"ז המצוה היא על היחידים ועל כן אין משמעות לשלטון ללא ישיבה. וכ"כ הציץ אליעזר ח"ז סי' מת. ורבנו הרצי"ה קוק זצ"ל בלנתיבות ישראל ח"א במאמר לתוקף קדושת יום עצמאותנו בירר כי המצוה היא בכיבוש ובשלטון ומצוה ציבורית וכללית היא וכל אחד מחויב מכח הציבור. אמנם במאמר הכל מעלין עמ' ר כתב שעל כל יחיד מוטלת המצוה ועיין במש"כ בסעיף הבא. ובחסדי דוד על התוספתא כלים פ"א מ"ה כתב – מצות ישוב הארץ חשיבא מצוה כללית, מועדי הראי"ה עמ' תו – מותר ליעץ ליחיד לא לעלות, והמדיח ציבור הוא בבחינת מרגל גמור - משמע שחובת ציבור היא. ובעמ' תיד – זכותה של כנס"י כולה בנחלת קדשה.

הרמב"ן כתב כי יש מצוה לרשת ולכבוש וגם כתב כי יחידים מחוייבים במצוה: ביאור שיטתו – אין לומר שמעשה המצוה הוא בשיבה וקיומו הוא בכיבוש שכן במקום שרק יושב ואין כיבוש לא מקיים מצוה, ואילו הרמב"ן הורה ליחידים לעלות ולשבת אף שלא תוביל ישיבה זו לכיבוש.

וכן קשה לומר כי יש איכויות בקיום מצוה זו, וכי אפשר לקיימה כיחידים אך איכות טובה יותר של קיום המצוה מתקיים על-ידי הכלל שכן יחידים מקיימים את הישיבה והכלל מקיים כיבוש וכי שתי חובות כלולות במצוה זו? ועוד דא"כ יש שני חיובים במצוה אחת הן על היחיד והן על הכלל? וצ"ל שאמנם ישיבת היחידים חיוב בפנ"ע הוא מ"מ הינו סניף למצות הכלל ולכיבוש. ואפשר ליישב ולומר גדר חדש במצות הכיבוש והוא שאין בכוונת הרמב"ן לומר שהמצוה היא כיבוש מלחמתי ככיבוש שעליו דן הדבר אברהם' ואף לא על ריבונות אלא כיבוש כזה "שלא נעזבנה ביד זולתנו מן האומות" ולא תהא "לשממה מבלי יושב". דהיינו כיבוש ע"י ישיבה בארץ. שכן דרוש כיבוש שיגרום שלא יהא שממה מבלי יושב בארץ וזה נעשה ע"י ישיבה בפועל ולא ע"י שרק יגדרו את המקום וישלטו עליו בלא ישיבה, וכן אין די שנטיל מרות ושלטון על גויים בארץ. ולפי"ז הישיבה בארץ אינה חובה מצד עצמה אלא מדיני כיבוש היא, וכלשון הר"מ בהל' תרומות פ"א ה"י שחזר ישראל ולקח את שדהו מהנוכרי אינה ככיבוש יחיד ויש בה קדושה - הרי שאת עצם הישיבה יש לראות ככיבוש – אמנם לא שלטוני אלא בעלותי מ"מ שם כיבוש מיהו איכא בכך. ולכן כל יחיד מחוייב בישיבה שכן הינה בעצמה כיבוש וסמך לכך יש בדברי הרמב"ן שהביא את הפס' והורשתם המורה על כיבוש ולא הביא את הפס' וישבתם. ולדברינו אין כאן שתי חובות אלא חובה אחת – כיבוש. אך לא כיבוש ריבוני אלא בעצם הישיבה, וכעת ניתן לחלק באיכות הכיבוש ולומר שאמנם יש בישיבה גרידא מימד כיבושי כל שהוא אולם בתוספת ריבונות הרי הכיבוש מושלם, ומצווים אנו בכיבוש שביכולתנו

ובידינו לקיים. ובפשוטו חיוב הכיבוש הוא על הכלל ומכותו מחויבים היחידים.
חיבת הארץ: הראשונים בריש גיטין, מדרש רבה פרשת מסעי כג אות ז, מרגליות הים על מסכת
סנהדרין בדף כד, טוב הראי"ה על גיטין ב. - עיקר המצוה והחביבות היא דווקא באשר כבשו
עולי בבל, אם הבנים שמחה עמ' קפא - קפד.

ממתי חוייבו במצוה: במס' ב"ב קיט נאמר שירושה לנו מאבותינו והק' המהרי"ט בקידושין
כו. מדוע א"כ נצטרכו לקנין חזקה, וכן החת"ס יו"ד סי' שלא הק' מדוע היה צריך אברהם לקנות
את שדה המכפלה והלא מוחזקת לו הארץ מאז שהלך בה לארכה ולרחבה, והישועות מלכו סי'
סו הק' מדוע התחנן משה להכנס לארץ והלא היה בעבר הירדן. והצפנת פענח בריש הל'
תרומות ד"ה 'מפני' כתב שבכיבוש יהושע זכו כלל ישראל בארץ למפרע מזמן האבות וכ"כ היד
רמה בב"ב קיט.

ומכך שנאמר על אברהם שלא זכה להפקד בזרע בשל עוון הישיבה בחו"ל (הובא לעיל באיסור
יציאה מהארץ) – משמע שכבר אז חוייב במצוה. או שמא אף שאז לא היתה מצוה מ"מ מעלת
הארץ היתה אף אז.

קדושת הארץ בגברא או בחפצא: מכך שמחויבים עוד בגלות לעלות לארץ מלמד שהקדושה
תלויה בגוף הקרקע, מאידך גיסא חלק ממצוות התלויות בארץ בטילות כאשר אין רוב בניה
עליה, דבר המלמד שישראל הם מחילים את קדושתה.
ופשוט הוא שהקדושה הינה בארץ וכאשר בניה שוכנים בה הרי נחשפת קדושתה הגלומה בה
ומתווספת קדושה בארץ.

"לעולם ידור אדם בארץ ישראל"

ראיה שנוהגת מצוה זו בזה"ז: גר"א אהע"ז סי' עה, הרב בלומברג.

"אפילו בעיר שרובה עובדי כוכבים"

כך נפסק להלכה: מאירי כאן, הרמב"ם בהל' מלכים פ"ה הי"ב, כוזרי מאמר שני ס' כב, טור
סי' עה, סמ"ג לאוין פא, ארצות החיים שער, ארץ חמדה סי' ח, לנתיבות ישראל ח"א הכל מעלין
לא"י בשם הרב ר' אליהו מלובלין (דבר הלכה סי' לח) - ואפי' למקום מומרים, ובח"ב עמ' רטז.
והמהרש"ם הוכיח כן להלכה מתוד"ה "על" בדף מה: כאן. וראה עוד בשורש ישי על קהלת א
טו, וכן בציץ אליעזר ח"ז סי' מח.

אסור לגור בשכנות גויים: אבנ"ז סי' תנד, ארצות החיים שער ח - אם אין מקום אחר ויתקלקל
- יצא. וכך גם משמע בסולם בית אל סק"ו ליעב"ץ שאין חובה לעלות כמצב כזה. אולם בילקוט

שמעוני אות תתרחל נאמר: אמר הקב"ה הלואי יהוון בני עמי בארץ ישראל אעפ"י שמתמאין אותה.

מכאן קשה על סברת הר' חיים שבתוס' שכן יש מצוה וחובה לעלות אף שלא יוכל לקיים מצוות כהוגן.

"הדר בחו"ל כאילו עובד ע"ז"

מחלוקת גירסאות: הרמב"ם בהל' מלכים פ"ה הי"ב וכן הרמב"ן במ"ע ד גרסו היוצא לחו"ל, וכן בהל' ז מפרק זה כתב הר"מ שמותר לשכון בכל העולם, אף שבהל' ט כתב שאסור לשכון בכל העולם ונראה דכוונתו שאסור לצאת מהארץ לשכון בכל העולם אולם מי שאינו יוצא מהארץ אלא מעיקרא גר ושוכן בעולם לא כלול באיסור - פאת השלחן א הערה ח. אך בזוהר יתרו עט: ופנחס רכה. ובתוס' עה"ת בפר' בהר ובתשב"ץ ח"ג סי' ר כתבו כגירסתנו.

"א"ר יהודה כל העולה מבבל לא"י עובר בעשה"

משא ומתן בדבריו: מאירי כאן, כס"מ הל' מלכים פ"ה הי"ב, מגילת אסתר בהשגות, מהרי"ט בחידושים, חכם צבי סי' מא, פנ"י כאן, כלי חמדה פר' חוקת, אבנ"ז סי' תנד, תנו, ארץ חמדה סי' ה, ארצות החיים שער ה, לנתיבות ישראל ח"ב עמ' קד, אם הבנים שמחה עמ' קלו (מהדורת תשכ"ט), הרב בלומברג.

טעם האיסור משום שבבבל ישיבות ותורה: רש"י קיא:, יעב"ץ משבטלו ישיבות אין איסור, וראה לקמן באיסור לעלות מבבל מש"כ בדעת הר"מ שחלק ע"כ.

בבל היא מקום גילוי נבואה לאברהם יחזקאל ודניאל: חסד לאברהם מעין ראשון נהר כה - ישנם ניצוצות בבבל, וראה במהרש"א בעניינה של בבל, וכן בסולם בית אל סק"ו (בסידור בית יעקב), ארצות החיים שער א.

ר"י אסר רק לזמנו, לת"ח: הרב בלומברג.

ר"י רק הקפיד: הרב בלומברג. ומדוייק ברש"י שכתב שר"י מחה, וי"א שאיסור דרבנן הוא, פאת השלחן א הערה יד - אסמכתא היא.

האיסור ליחידים: אך כאשר מתאפשר לכלל לעלות מחויבים לעלות אף לר"י - שארית ישראל במאמר חיבת ירושלים סי' ד.

כיצד ירמיהו יכול לבטל את המצוה לעלות: כלי חמדה, אבנ"ז, ארץ חמדה והרב בלומברג דלעיל.

ירמיהו עצה טובה בלבד קמ"ל לזמן גלות לשבעים שנה: הרב בלומברג. ומובן שר' יהודה

לעיצה טובה נקט ולכך הביא את עצת ירמיהו.

קיא.

“שלוש שבועות השביע הקב”ה”

כיצד הושבעו: אבנ”ז יו”ד סי’ תנד, ארץ חמדה סי’ ה עיי”ש, הרב בלומברג.

השבועה לאלף שנה: ר’ חיים ויטל מובא בתקופה הגדולה עמ’ תקעא, שם הגדולים להחיד”א ח”א סי’ ריט.

השבועה לציבור: צפנת פענח סי’ קמג.

על השבועה: מהר”ל נצח ישראל פרק כד ובחידושי אגדות על כתובות, באר הגולה באר שביעי.

“שלא יעלו בחומה”. רש”י – ביד חזקה.

כחומה – בכ”ף כך גרסו רש”י, רש”ש ויעב”ץ.

ר’ בחיי בראשית לב ח – שלא להתגרות במלחמה, משך חכמה בראשית פרק נ פס’ כב, מגילת אסתר בהשגות, מהר”ל נצח ישראל פכ”ד, כלי חמדה פר’ מסעי, אבנ”ז סי’ תנד, עולת ראיה עמ’ שעז, לנתיבות ישראל ח”ג עמ’ צח, ישכיל עבדי בהקדמה, ארץ חמדה סי’ ד, חוות בנימין סי’ יג, הרב בלומברג.

אם נעשה ברשות האומות אין זה יד חזקה: אבנ”ז סי’ תנד, תנו, ארץ חמדה סי’ א, ד, ה, ארצות החיים יש שאסרו זאת לעולם. רש”י בסוטה לו כתב דנגזר עליהם שלא יעלו אלא ברשות. מהרש”א כאן – ברשות מלך אפשר, כפתור ופרח מובא בתקופה הגדולה צו – דווקא לכבוש אסור אך ברשות מותר, מדרש שיה”ש עד שתחפוץ המלכות למסור החרב בידכם, רמב”ן על שיה”ש ח יג, רד”ק תהילים קמו ג, ר”י אברבנאל עה”פ בונה ירושלים מובא באם הבנים עמ’ קלא, הקדמת עין יעקב, רס”ג אמונות ודעות מאמר שמיני פ”ד, או”ש מובא בתקופה עמ’ קעד – סר פחד השבועות ברשיון המלכים. ח”ח - בספר שם עולם שער ההתחזקות פרק יד ובאגרותיו ח”ג טז, שארית ישראל במאמר שלום ירושלים סי’ ד, רבנו הרצי”ה זצ”ל הפה שאסר הוא שהתיר נאסר בחומת האומות והותר על ידיהם, לנתיבות ישראל ח”ב (מהדורת תשנ”ז) עמ’ ריז.

חומה אינה מונעת עלית יחידים: שו”ת הרשב”ש סי’ ב, הרב בלומברג.

האיסור הוא על העלייה ולא על הישיבה: ארץ חמדה סי’ ו.

השבועה אינה לענין העלייה לארץ אלא לבנין ביהמ”ק: גר”א שיה”ש ב ז.

“שלא יגלו הקץ”

סמוך לקץ ידעו: יעב”ץ וראה יפה עיניים כאן.

ברש”י: שני ביאורים א. בעוונכם. ב. לא ידחקו שלא ירכו תחנונים יותר מדאי. רבנו הרצי”ה זצ”ל לא נאסרו פעולות מעשיות של בנין הארץ וקיבוץ גלויות, מי השילוח פר’ מסעי – שלא תהא חרדה.

צריך לבוא בהיסח דעת: חישוב הקץ מרחיק את הגאולה – יעב”ץ.

“עד שתחפץ”

האיסור הוא עד עת הפקידה: אבנ”ז סי’ תנו – הרשות היא פקידה. ביאורי הגר”א זוהר חדש עמ’ נז, אם הבנים שמחה עמ’ קלב (מהדורת תשכ”ט), כוזרי מאמר ה’ ס’ כז – ירושלים תבנה כשיכספו אליה תכלית הכוסף, ישועות מלכו סי’ סו עתה שרואים התשוקה הגדולה קרוב לודאי שנתנוצץ רוח גאולה. נצי”ב מובא בשיבת ציון ריש ח”ב אחרי שנתעורר הרעיון בקרב ישראל... קול המון כקול שדי עפ”י נביאיו. מגיד מישרים לר’ יוסף קארו פר’ שלח כי היכי דיכספון ישראל למיעל בה יזכו למיעל בה. אם בנים שמחה עמ’ קו-קז (מהדורת תשכ”ט) – עצם החזרה לארץ ישראל זהו תשובה ומביא את דברי אהבת יונתן פר’ בלק, וע”ע משך חכמה ניצבים ד”ה ושבת, אורות התשובה יז ב.

קץ המגולה הוא פקידה: סנהדרין צח. פסיקתא מובא בתקופה עמ’ קה – אין הקב”ה מראה סימן גאולה לישראל עד שיחזרו לארץ שבה מאסו, רש”י בישעיהו ז ט – כל זמן שציון חרבה עדיין לא בא גואל, ס’ החרדים מצוות התלויות בארץ נט, מהרש”א ברכות ו אם מקיימים ומיישבים הארץ משיב כבראשונה. לנתיבות ישראל ח”א במאמר לתוקף קדושת בשם הח”ח, תולדות הח”ח עמ’ מג.

שנאה וצרות הנן פקידה: אם הבנים עמ’ קמז, ראה שם שהביא מאהבת יונתן (אייבשיץ) מהמהרש”א ומהרלב”ג, חת”ס – הצרות נועדו להביאנו לארץ.

סתם מתניתין חולקת: פאת השלחן א הערה ד שכן נאמר הכל מעלין ולא חילקו בין בבל לשאר ארצות.

הגמ’ ביומא ט: “אמר ר”ל סניא לכו” חולקת על השבועות: פנ”י כאן, הרב מרדכי עטייה לך לך עמ’ 48.

עפ”י המדרש בשיה”ש ח. יא – ר’ זירא חזר בו ועלה - פאת השלחן א הערה יד, הרב מרדכי עטייה לך לך עמ’ 64 ולפיכך צם מאה תעניות (בב”מ פה). כדי שישכחו מאמר זה.

אלו דברי מדרש ולא פסק הלכה ולא הוזכר בכל הראשונים והפוסקים מלבד המגילת אסתר,

פנ"י כאן, אבנ"ז יו"ד סי' תנד, ארץ חמדה עמ' נג, אגרת תימן – על דרך משל.
עד בא נביא: משך חכמה בראשית נ כד ד"ה פקוד יפקוד.

"איסור לעלות מבבל לשאר ארצות"

רמב"ם הל' מלכים פ"ה הי"ב, כלי חמדה פר' מסעי - האיסור מגביל לעלות לשאר ארצות ולא לעלות לארץ, וכן מהרי"ט בחידושו לכתובות ובפאת השלחן א הערה יד. ודעת הכס"מ שנאסר אף לעלות לארץ. וראה בחידושי הגר"ח סטנסיל כאן שביאר בדעת הר"מ שהתיר את העלייה מבבל לארץ הגם שבגמ' משמע לאסור גם את זאת, שכן לאחר כיבוש עולי בבל הארץ נתקדשה לדורות וא"א לבטל את יכולת העלייה לארץ, הובא בלנתיבות ישראל ח"ב עמ' קה בשמו ע"י ה"דבר אברהם". וכ"כ היעב"ץ בבית אל סק"ו (בסידור בית יעקב).

משום ישיבות ששם: רש"י כאן ד"ה כך אסור, מאירי כל מקום שחכמה ויראת חטא מצוין שם דינו כא"י, יעב"ץ – אם בטלו ישיבות אין איסור. ומהר"מ שלא חילק ולא תלה את האיסור בישיבות ששם משמע שאסור לעולם ולא מטעם זה – פאת השלחן א הערה יד (ואפ"ה לא אסר את העלייה לארץ), וראה לח"מ שסיים שהשמועה מוכחת כדברי רש"י.

"אחיו נשא גויה ברוך המקום שהרגו"

הרגו: מהרש"א – מת בלא זרע המשך.

לא גויה ממש: אלא משפחה שאינה מיוחסת – ארצות החיים שער ה.

הדר בחו"ל כבא על גויה: הרב בלומברג, וראה יפ"ע שהביא ירושלמי.

לצאת לחו"ל לירש ולחלוץ: ארצות החיים שער ח, ואם אינו נשוי – רדב"ז ח"ד אלף קפ, וראה עוד תוס' בע"ז ד"ה "ללמוד תורה" יג. ובמהרי"ט בחידושו למס' כתובות.
מכאן שיש ליבם לילך למקום היבמה: שו"ת או"ש המופיע בסוף ח"ב על חידושי הש"ס סי' כז.

לזמן מותר: פאת השלחן א הערה יט כשם שלשאת אישה מותר לצאת לזמן ורק להשאר שם אסור. וראה עוד שם ב הערה כח שדייק בלשון הגמ' "שירד תחתיו" שרק להשתקע אסור.

קיב.

"ר' אבא נישק כיפי דעכו"

מאירי, ר"ן בגיטין ב., רמבם הלכות מלכים פ"ה ה"י ולשונו שם שנישקו על תחומי א"י ודלא

כרש"י שפירש כיפי - סלעים ראה לח"מ וכס"מ. תשב"ץ ח"ג סי' ר, מהרי"ט סי' קלד, ספר חרדים מצוות התלויות בארץ נט, ארצות החיים שער ב, ט, פאת השלחן א י, הרב בלומברג. וראה ביפה עיניים שמביא מעשה נוסף מירושלמי שביעית ד ז. אין לומר שנישק דווקא את אדמת עכו שהיתה קדושה בקדושה ראשונה ובכך רצה לבטא שקדושת הארץ עצמית היא ולא תלויה במצוות, שכן התוס' בגיטין ב. כותב שנישק מקום קדושה שניה שכבשו עולי בבל. וצ"ב א"כ משום מאי נישק משום קדושה או מצוות. רבנו הרצ"ה בגיליון הש"ס ע"מ גיטין (בהוצ' הלכה-ברורה) נראה דלכך נישק דווקא כיפי - סלעים צחיחים שלא מצמיחים גידולים להורות שלא משום מעשה המצוות הנוספות בארץ אלא משום קדושה עצמית של הארץ. והא דלא נישק אחרי עכו מקום שקדוש רק בקדושה ראשונה משום שבא מהים ונתקל בראשונה בעכו וביטא את הקדושה העצמית בנשיקת הסלעים.

תוס' ד"ה "מנשק כיפי"

משמע שעכו מא"י: תוס' והראשונים בגיטין ב. תרי עכו הו או שני חלקים בעכו, וראה בתורה שבע"פ (בכינוס השמיני בשנת תשכ"ו) מש"כ סבי מו"ר הר"א קלר זצ"ל בהגדרת חלקי עכו.

"ר' חנינא מתקן תיקליה"

משום חיבת הארץ שלא יצא שם רע על הדרכים: רש"י, ריטב"א, יעב"ץ, ויפה עיניים כאן, הרב בלומברג.

תוס' ד"ה "ר' חנינא"

אבני א"י יותר כבודת: ריטב"א כאן, ארצות החיים שער ב, הרב בלומברג, וראה פאת השלחן א הערה יב.

קיב:

"ר' אמי ור' אסי הוו קיימי משימשא לטולא ומטולא לשימשא"

שלא להתרעם על ישיבת א"י: רש"י כאן, רמב"ן בדברים ח י - מצוה מדאורייתא להודות על הנחלה שניתנה לנו.

במדרש רבה פרשת מסעי (פ' כג אות ז) אמר הקב"ה חביבה עלי א"י יותר מן הכל... להודיעך שאין חביבות כא"י.

מראי מקומות

באמונה

קי:

כפיה לעלות

רמב"ן עה"ת במדבר לג נג, כוזרי מאמר שני סי' כב, לנתיבות ישראל ח"א לתוקף קדושת יום עצמאותנו (עמ' קפא).

"הדר בא"י דומה כמי שיש לו אלוה"

שו"ת הרשב"א ח"א קלד, כוזרי מאמר שני סי' כב, רש"י עה"ת בראשית יז ח, ר' בחיי בראשית כד ב, כח כא, רמב"ן עה"ת בראשית שם, ויקרא יח כה, רקנטי עה"ת ויקרא יח כה, כתבי הרמב"ן עמ' רמט, שו"ת רשב"ש סי' א, שו"ת הריב"ש סי' קא, תשב"ץ ח"א סי' כא, ח"ג סי' ר, רפח, חוות יאיר סי' רי, חסד לאברהם נהר י, חרדים מצוה נט, חת"ס או"ח סי' קצד, יו"ד סי' רלד, כל בו סי' קכו, מהר"ם מרוטנבורג סי' טו, הפלאה כאן, דרך החיים למהר"ל פ"ה מ"ט, נצח ישראל פ"ט, גבורות ד' פ' מט, פאת השלחן א הערה ח, ערוך השלחן העתיד סי' יח, אבנ"ז יו"ד סי' תנד, ארץ חמדה סי' ח, שדי חמד מערכת א"י, פלא יועץ ערך דירה, נועם אלימלך ילקוט שושנה בתחילתו, ר' צדוק דברי סופרים מ, מג, נצי"ב בהעמק דבר שמות כב, עולת ראייה עמ' רצה, שבת הארץ במבוא פ' טו, אדר היקר עמ' ל, קיד, אורות הקודש ג עמ' קיז, ארצות החיים הקדמה, שער א, לנתיבות ישראל ח"א – התורה והארץ (עמ' קעב), הכל מעלין (עמ' רי), מכתב מאליהו כרך ד עמ' 44, נו"כ על עין יעקב.

אפי' בחורבנה: הרב בלומברג.

אפי' גוי: ארצות החיים שער ה.

עיקר השכינה בארץ: מהר"ם מרוטנבורג סי' טו, של"ה הק' שער האותיות אות ק.

מצוות ישוב הארץ שקולה כנגד כל המצוות: ספרי פרשת ראה יב כט, תוספתא ע"ז פ"ה, רמב"ן עה"ת ויקרא יח כה, אוה"ח הק' דברים ל כ – מצוה כוללת כל התורה, כתבי הרמב"ן עמ' רנא, רמב"ן בהשגות מ"ע ד, מהרי"ט ח"ב סי' כח, שו"ת הריב"ש סי' קא – ואין למדים ממנה

לשאר מצוות, תשב"ץ ח"ג סי' רפח, פתחי תשובה בסי' עה, תשובות חת"ס סי' מו, יוסף אומץ סי' נב, חסד לאברהם מעין שלישי נהר י, חסדי דוד לתוספתא כלים פ"א מ"ה – עדיפא משאר מצוות, ס' החרדים סי' נז ס"ק טו, כלי חמדה פר' מסעי, ארצות החיים שער ה, ט, אבנ"ז סי' תנד, אג"ט בהל' טוחן אות לח – נשתנה מצות ישיבות א"י מכל המצוות, ארץ חמדה סי' ד, ו, שארית ישראל לאדמו"ר מפילוב-קוצק במאמר חיבת ירושלים סי' ד, הרב טיקוצ'ינסקי סי' כה, שבת הארץ במבוא סי' טו בעצם הישיבה. לנתיבות ישראל ח"א – למצות הארץ (עמ' קמ), ובחרנו בחיים (עמ' קס), התורה והארץ (קעב), ח"ג עמ' פח, צח.

"הדר בחו"ל כאילו עובד ע"ז"

רמב"ן עה"ת בראשית כד ג, דברים ד כח, יז ב, רמב"ן בהשגות מ"ע ד, אוה"ח דברים כו יז, ר' בחיי וכלי יקר בראשית שם, דרשות הר"ן דרוש רביעי, רמב"ם בהל' מלכים פ"ה הי"ב – ראה ששינה הגי' ליוצא לחו"ל ולא גרס הדר בחו"ל (וישנם גירסאות שונות בר"מ), טוש"ע סי' עה סי' ג, שו"ת הריב"ש סי' קא, כוזרי מאמר שני ס' כב, חוות יאיר סי' קנב, חסד לאברהם מעין שלישי נהר יא, סולם בית אל ליעב"ץ סק"ו, מהר"ל דרך החיים פ"ה מ"ט, שורש ישי בסוף הקדמתו, ארצות החיים שער ה, כלי חמדה פר' מסעי, שבות יעקב על כתובות לר' חיים אבולעפייה, סידור בית יעקב בסולם בית אל סק"ו, מהרש"א נדרים כב בחידושי אגדות – יצה"ר שולט בחו"ל יותר מא"י, עולת ראייה ח"ב עמ' רסה, שבת הארץ במבוא סי' טו, אורות הק' כרך ב מאמר ג, לנתיבות ישראל ח"א אמונת עתנו (עמ' קג), הר' מרדכי עטייה לך לך עמ' 66 – גלות וטלטול השכינה.

מס' ע"ז דף ח "ישראל שבחו"ל עובדי ע"ז בטהרה הם".

גרוע מגוי: הר' מרדכי עטייה לך לך עמ' 26 בשם אור החמה על זוהר יתרו עט.

"העולה מבבל לארץ ישראל עובר בעשה"

לנתיבות ישראל ח"ג עמ' צח, עין איה ברכות א עמ' 107

"הדר בארץ ישראל שרוי בלא עוון"

ר' בחיי בראשית מז כט, אוה"ח הק' דברים לב מג, רמב"ם הל' מלכים פ"ה הי"א - כל השוכן בארץ עוונותיו מחולים וראה בחת"ס או"ח סי' קצד שהרגיש בשינוי ל' בר"מ שכתב שוכן ולא הדר, תשב"ץ ח"ג סי' רפח ארצות החיים שער ד, בינה לעתים בדרושים. ויש שפירשו: א. מצד כפרת קרבנות בבהמ"ק. ב. עצם הישיבה בארץ מכפרת על העוונות, הפלאה ושבות יעקב על מס' כתובות.

דווקא אם ישב בעתיד: מהר"ם מרוטנבורג סי' יד, מהר"ם מינץ סי' עט, כל בו סי' קכז.

החטא לא ניכר: ארצות החיים שער ו.

רק על שגגות: ארצות החיים שער ד.

עונות נעשות כזכויות: חסד לאברהם מעין שלישי נהר יב.

יסורי הארץ מכפרים עליו: ס' חרדים סי' נט.

רק בל' יום: חת"ס או"ח סי' קצד.

"הקבור בארץ ישראל כאילו קבור תחת מזבח"

ר' בחיי דברים לב מג, רמב"ם הל' מלכים פ"ה הי"א, כוזרי מאמר שני ס' כב, יוסף אומץ סי' נב, תשב"ץ ח"ג סי' רפח, חסד לאברהם מעין שלישי נהר י ונהר יט. קול מבשר סי' נו, ארצות החיים שער ד, יפה עינים והפלאה כאן, וראה ע"כ ועל מעלת קבורת ירושלים ברמב"ן בס' תורת האדם ח"ב עמ' קכ (מהדורת הר' שעוועל).

"אפילו שפחה כנענית בארץ מובטח לה שהיא בת עולם הבא"

ארצות החיים שער ד, הרב בלומברג, חוות יאיר סי' רי, הרב מרדכי עטייה לך לך עמ' 70, שרש ישי קהלת ב יג.

"כל המהלך בארץ ישראל מובטח לו שהוא בן עולם הבא"

רמב"ם הל' מלכים פ"ה הי"א, כוזרי מאמר שני ס' כב, אוה"ח הק' דברים ל, כ, חוות יאיר סי' רי, חת"ס או"ח סי' קצד, שו"ת הריב"ש סי' קא, ארצה"ח שער י, רבנו הרצי"ה זצ"ל בתחומין ג, מהרי"ט ח"ב סי' כח – בנקבר בה ולא הספיק לשבת ולדור והר"מ כתב זאת כשני עניינים שונים.

"צדיקים שבחוץ לארץ אינם חיים"

בעניין זה ראה ר' בחיי בראשית טו טז, דברים ג כז, הפלאה כאן, חסד לאברהם מעין שלישי נהר י, קול מבשר סי' נו, פלא יועץ ערך דירה, חת"ס או"ח סי' שלא, ארצות החיים שער ד. במקום עולי מצרים ולא בעבר הירדן: מהרי"ט סי' מז,

“על ידי גלגול”

צדיקים שבחו”ל יבואו לארץ ע”י גלגול : שער הגמול לרמב”ן, ר’ בחיי בראשית מז כט, משך חכמה דברים ל ג, תשב”ץ ח”ג סי’ ר, רפח, חוות יאיר סי’ רי, חת”ס סי’ שלב, ארצה”ח שער ד, הערות הרצי”ה על עולת ראייה עמ’ שצט.

קיא :

“צדיקים מבצבצים ועולים בירושלים”

שבות יעקב ע”מ כתובות, חידושי הגאונים כאן.

“עתידה א”י שתוציא גלוסקאות וכלי מילת”

כוזרי מאמר שני ס’ יט, כתבי ר’ בחיי עמ’ תסט (בהוצאת מוסד הרב קוק), חסד לאברהם מעין שלשי נהר כא, נצח ישראל פ’ נ, משך חכמה דברים ו ג, הפלאה כאן, ארצות החיים שער א, יפה עיניים, עין איה שבת עמ’ 132.

ללא פסולת – מושלמות : מעייני הישועה שערי א”י סי’ כב.

“חיטה תתמר כדקל”

עין איה ברכות ב עמ’ 184, ספרי האזינו שנו, מהרש”א.

“עתידה חיטה שתהא כשתי כליות של שור הגדול”

פירות גדולים לעתי”ל : רמב”ן במדבר יג יט, ר’ בחיי דברים לב פס’ יג, יד.

פירות שמנים : חת”ס או”ח סי’ קפא וראה תענית כג.

“כרוב הניח לנו אבא”

פסחים נא : תוס’ ד”ה כל, ביצה ג : תוס’ ד”ה קולחי.

“הני עיזי דקאכלן תאיני וקנטפי דובשא מתאני וחלבא טייף ומיערב בהדי

הדדי”

יפה עיניים מביא תנחומא בתצווה יג וירושלמי פאה פ”ז ה”ג, הגדה של פסח למרן הרב קוק זצ”ל ב”היו מסובין בב”ב”, שבות יעקב כאן.

“למי את מוציאה פירות לערביים הללו שעמדו עלינו בחטאנו”

א”י מוציאה פירות לבניה: רמב”ן דברים כו טו, נתיב העבודה פ’ יח, נצח ישראל א, מהרש”א אף שכשרים הם, ארצות החיים שער א, וראה עוד בלנתיבות ישראל ח”א התורה והארץ, למצות הארץ, הפלאה, חסד לאברהם מעין שלישי נהר כא.

ברכת הארץ לבניה השומעים לדבר ד’: משך חכמה דברים ו ג.

שייכות א”י לעמ”י: במדרש רבה פרשת מסעי כג אות ז, כוזרי מאמר שני ס’ י, ס’ נט, שבת הארץ הקדמה, נצח ישראל פרק ו, נו, חסד לאברהם מעין שלישי נהר ט, ארצות החיים שער א, אורות א”י, אורות הקודש כרך א חכמת הקודש סי’ קטז, קיז, קלח, עולת ראייה ח”ב עמ’ פג, מועדי הראייה עמ’ קלז, לנתיבות ח”א והנצח זו ירושלים, למצוות הארץ, התורה והארץ, גאון עוזנו. הרמב”ם מ”ע קנג במצוות קידוש החודש – בני א”י לא יעדרו מא”י – חלילה לאל מעשות זאת, כי הוא הבטיח שלא ימחה אותות האומה מכל וכל. אם הבנים שמחה עמ’ קפא-קפח, הרה”צ ר’ אריה לוי זצ”ל בשמועות בסוף מסכת אבות (הוצ’ ר’ ש. רוז) – ק”ו מאבני הארץ שיש לרצות ולחונן את בניה.

“אין לך מעולה מכל הארצות יותר מארץ מצרים ... וחברון מבונה על אחת

משבע מצוען”

ר’ בחיי בראשית כו יב, במדבר יג כב, רמב”ן במדבר יג כב. דברים יא י, דברי סופרים סב.

“א”י קלה מהארצות כצבי לבשל פירותיה”

מאירי, ריטב”א ר”ה יג, נצח ישראל פרק ו’, חידושי אגדות למהר”ל ע”מ כתובות, ארצות החיים שער ב.

“זבת חלב ודבש, שמנים מחלב ומתוקים מדבש”

יפה עיניים, מצפה איתן.

“פלתי לי מחדא”

ניצל מקללה: רש”י.

”ר’ זירא לא מצא מברא נקט במצרא וקעבר”

חביבותו לא”י: תשב”ץ ח”ג סי’ רפ”ח, חוות יאיר סי’ קנב, ארץ חמדה עמ’ כז, ארצות החיים שער ט. לנתיבות ישראל ח”ב עמ’ נח, קג, ראה יפה עיניים.

”דוכתא דמשה ואהרן לא זכו”

תשב”ץ ח”ג סי’ רפ”ח, חוות יאיר סי’ ר”י.

קיב:

”ר’ חייא בר גמדא מיגנדר בעפרה”

רמב”ם הל’ מלכים פ”ה ה”י, הרב בלומברג, הרה”צ ר’ אריה לויין זצ”ל בשמועות בסוף פרקי אבות (הוצ’ ר’ ש. רז) – רש”י שם כשמזכיר גמ’ זו לא הזכיר את המלה ”שנאמר” שכן עשה זו מתוך קישור פנימי.